

1. Минетт С. Промышленный маркетинг: принципиально новый подход к решению маркетинговых задач. – М., 2003. 2. Старостіна А.О. Промисловий маркетинг. – К., 2005. 3. Frederick E. Webster. Jr. Field Sales Management – New York, 1983. 4. Frederick E. Webster. Jr. Informal Communication in Industrial Markets // Journal Marketing Research. – 1970.

– № VII. 5. The Theory of Buyer Behavior / John A. Howard and Jagdish N. Sheth. – New York, 1969. 6. A Strategic Approach to Managing Buyer-Seller relationship / Robert Krapfel, Deborah Salmond and Robert Speakman. – USA, 1990.

Надійшла до редколегії 10.12.2008

Л. Гацька, канд. екон. наук, доц.

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГУЛЮЮЧОЇ ФУНКЦІЇ ПОДАТКІВ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

Розглянуто окремі аспекти взаємозв'язку між податковою політикою та соціальними параметрами життєдіяльності, можливості підвищення ролі системи оподаткування в регулюванні рівня та якості життя всіх верств населення.

The separate aspects of intercommunication between a tax policy and social parameters are considered. Possibility of the system of taxation in adjusting of level and quality of life is analyzed.

Постановка проблеми. Сучасна практика соціально-економічного реформування демонструє значимість податкової політики і податкової практики у розвитку всіх сфер суспільного життя. В сучасних умовах система оподаткування – один з найважливіших інститутів, який впливає на динаміку не тільки загальноекономічних, а й соціальних показників, та є важливим інструментом регулювання суспільних відносин при формуванні соціальної політики держави щодо підвищення рівня і якості життя населення. Не викликає сумнівів, що держава зобов'язана, свідомо формуючи систему засобів та інструментів соціальної політики, піклуватися про добробут не тільки соціально незахищених громадян, але й широких верств населення країни.

Вирішення низки проблем дослідження впливу податків на соціальні показники пов'язане з необхідністю теоретичного осмислення інституціональної складової системи оподаткування і її функцій в забезпеченні формування економічного механізму підвищення рівня і якості життя населення, а також формування в суспільній свідомості позитивного відношення до раціональної податкової політики, відповідного цьому осмисленню. Ця політика, на нашу думку, не може здійснюватися у відриві від соціальної політики, що реалізується не тільки на загальнодержавному, але і на місцевому рівні управління.

Такий підхід обумовлює необхідність розробки теоретичних положень взаємозв'язку податкової і соціальної політики держави, врахування соціальних чинників в уточненні інструментів оподаткування, інституційних аспектів регулювання рівня і якості життя населення в процесі реалізації податкової політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто відзначити суттєвий внесок вітчизняних та зарубіжних вчених у проблему дослідження системи оподаткування як одного з важливих інститутів, розвиток якого прямо і опосередковано впливає на рівень та якість життя населення. Зокрема, в роботах Волобуєва В.П., Черника Д.Г., Юткіної Т.В., Іванова Ю.Б., Соколовської А. та ін. розкриті різні аспекти теорії оподаткування в умовах становлення ринку. В роботах Полтеровича В.М., Волконського В.А., Биконі С.Ф., Меркулової Т.В., Вишневської Є.Н. та ін. розглянуті окремі інституційні аспекти процесу реформування податкової системи. Вони стосуються питань формування інституційного середовища оподаткування, податкової поведінки, взаємодії платників податків та податківців і роблять значний внесок в аналіз процесу формування ефективних інститутів оподаткування в умовах трансформаційних економік [1; 2].

Проте лише деякі автори ставили питання про "механізм формування рівня життя" і його соціальної спрямованості в площині реформування існуючої системи оподаткування (Римашевська Н.М., Дмитрієв М.П., Муратов С.Б.) [3].

Невирішені раніше частини загальної проблеми.

Офіційні рішення щодо вдосконалення системи оподаткування в Україні часто є непослідовними і мають низьку ефективність досягнення кінцевого результату – підвищення рівня і якості життя населення держави. Тому виникає необхідність: по-перше, теоретичного аналізу взаємозв'язку податкової і соціальної політики держави; по-друге, вивчення реального впливу системи оподаткування на рівень життя громадян; по-третє, розробки рекомендацій щодо посилення взаємообумовленості системи оподаткування і соціальної політики держави. Потреба аналізу взаємозв'язку між податковою політикою і параметрами умов життєдіяльності населення, рівня і якості життя, роблять доцільним дослідження в площині визначення можливостей, напрямів і обмежень процесу реформування податкової системи в Україні в контексті регулювання соціальних відносин. В цьому аспекті застосування інституційного підходу, методологічний потенціал якого значно перевищує можливості інших методів економічного аналізу, має цікаві перспективи.

Формулювання завдань та цілей статті. Метою статті є визначення інституційних факторів розвитку системи оподаткування і можливостей підвищення її ролі в регулюванні рівня та якості життя населення.

Виклад основного матеріалу. Кінцева мета функціонування будь-якого економічного утворення – підвищення загального добробуту. Регулювання рівня і якості життя населення реалізується в процесі цілеспрямованої і планомірної діяльності, в тому числі – щодо вдосконалення системи оподаткування, орієнтованої на забезпечення якнайповнішого добробуту всіх членів суспільства, поліпшення умов їх життєдіяльності. В більшості держав напруги витрачання отриманих від податків коштів мають достатньо схожий вектор, який свідчить про соціальну значимість податкової системи і можливість здійснення нею регулюючої функції в соціальному середовищі.

Податки, які сьогодні в світі переважно складають основну частину державних доходів, витрачаються на: соціальні послуги (охорона здоров'я, освіта, соціальне забезпечення та підтримку населення і ін.); господарські потреби (капіталовкладення в інфраструктуру, дотації підприємствам і соціальній сфері, реалізація державних соціальних програм); підтримку збройних сил і забезпечення внутрішньої стабільності та правопорядку); адміністративно-управлінські витрати (утримання органів влади, юстиції і т. д.)

Таким чином, якщо врахувати, що на ці цілі витрачається в державах з соціально орієнтованою економікою від 55-61 % (Ісландія, Греція, Канада) до майже 90 % (Швеція, Норвегія) коштів, що збираються за допомогою податків, стає очевидним зростання ролі соціальної складової оподаткування. Проте в Україні основні тенденції розвитку системи оподаткування поляга-

ють в посиленні фіскальної функції, що має позаекономічний характер, і поступової формалізації функції регулюючої. Формалізація регулюючої функції в першу чергу проявляється в соціальній сфері. На сьогоднішній день суттєвим формалізуючим чинником, на нашу думку, є суперечності в системі оподаткування фізичних і юридичних осіб.

Перша суперечність полягає в тому, що державою декларується зниження податкового тягаря за рахунок посилення регулятивної властивості податків, а на практиці все відбувається зовсім інакше: одні платники податків несуть повний податковий тягар, а інші ухиляються від податків як законними, так і незаконними методами. Мета податкової системи – не тільки в тому, щоб збирати більше податків, але і в тому, щоб вона була справедливою до всіх платників податків, що знаходяться в різних економічних умовах.

Друга суперечність полягає в тому, що, з одного боку, фіскальна функція допускає максимальне вилучення до бюджету прибутку або доходів населення, а з іншого – відбувається обмежувальний перерозподіл фінансових коштів, що призводить до зниження рівня і якості життя значної частини населення і звуження можливостей здійснення цивілізованої соціальної політики держави.

Третя суперечність викликана тим, що уряд часом шляхом насильницьких заходів привласнює ресурси ради цілей, не орієнтованих на благо всіх платників податків; і влада вдається до методів, що негативно впливають на розподіл ресурсів або розвиток економіки. В цьому випадку податки вважаються "подвійним економічним злом".

Постійне порушення основних принципів оподаткування і державою, і платниками податків викликає необхідність дослідження не тільки економічних аспектів дії податків та реалізації їх функцій, а й інституціональних факторів. Ця необхідність обумовлюється різницею інтересів бізнесу, держави, контролюючих органів та окремих особистостей. Дійсний характер взаємин податкового органу і платника податків, який полягає в інституційному розриві між формальними правилами і неформальними практичними діями, дозволяє підтримувати існуючу владу і рівень корупції, необхідний для її постійного підживлення. В умовах кризи, невизначеного і ризикованого зовнішнього середовища структурам бізнесу часто не вигідно виходити з "тіні", їм не вистачає сили і незалежності, щоб такий вихід здійснити. Податки, поєднуючи бізнес і бюджет – ці різні за інтересами економіко-господарські сфери, – покликані їх балансувати, стимулюючи розвиток кожного з них, тим самим в тій чи іншій мірі вирішуючи проблеми соціального порядку. Прийнятні для всіх податкові відносини повинні сприяти досягненню рівноваги між суспільними, корпоративними і особистими інтересами і тим самим забезпечувати прогрес суспільства.

Інституційні зміни у сфері оподаткування є складовою більш масштабних інституційних перетворень. При виборі еволюційного шляху таких перетворень відбувається закріплення на рівні формальних інститутів неформальних норм, що стихійно сформувались під впливом різноманітних ринкових чинників. Проте діапазон вибору можливих варіантів в такій ситуації украй обмежений. Це пояснюється тим, що багато неформальних норм за своєю природою застосовні тільки в рамках локальних співтовариств. Їх екстраполяція з локального рівня на рівень всього суспільства неможлива в принципі. Прикладом вдалого пристосування формальної норми до неформальних відносин, що склалися в суспільстві, можна вважати введення єдиної ставки прибуткового податку з громадян. Успіх

цього введення пояснюється тими історично сформованими особливостями, які сьогодні характеризують не тільки податкові відносини, але і відносини між державою і суспільством в цілому: це культивоване радянською владою прагнення до зрівнялки, низький рівень довіри населення до держави і її структур, відсутність соціальної відповідальності, властива сучасному українському суспільству. Тому єдина ставка прибуткового податку стала своєрідним компромісом, що примирило на якийсь час інтереси держави і інтереси економічно активної частини населення. Позитивно оцінюючи в цілому вказаний захід, слід відмітити, що його головним результатом стало зростання фіскальної ефективності податкової системи, певне зниження соціальної напруги, але разом з тим – посилення формалізації регулюючої та перерозподільної функції податків. Тому єдина ставка податку на прибуток може бути виправдана тільки в короткостроковому плані. У довгостроковому періоді вона суперечить принципам соціальної справедливості, що може мати негативні наслідки для суспільства і економіки, які будуть все більше проявлятися зі збільшенням розшарування суспільства і поглибленням розриву між багатими та бідними. На нашу думку, реалізація розподільної функції податкової системи через призму соціальної орієнтації дозволяє сьогодні говорити про те, що якщо податки і не згладжують повністю різницю між дуже високими і дуже низькими доходами, то все ж таки дають можливість помітно підняти життєвий рівень найменш забезпечених громадян через систему державних заходів [6].

Державне регулювання полягає у виконанні державними органами управління своїх функцій, перш за все – досягнення економічної стабільності, податкова ж система через реалізацію своїх функцій не тільки забезпечує виконання цієї мети, але і дає можливість гнучко регулювати всі процеси через дію фінансових механізмів. Відмітимо, що регулююча функція включає в себе різні підфункції – стимулюючу і стримуючу. Стимулююча функція найчастіше згадується сучасними економістами, що досліджують проблеми становлення ринково орієнтованої економіки постсоціалістичних країн (як правило, уряди цих держав намагаються застосовувати на практиці виключно фіскальну функцію для поповнення дефіцитного бюджету), в контексті її "первинності". Проте, взята сама по собі стимулююча функція так само (якщо не більш) руйнівна, ніж чисто фіскальна функція. "У країні, яка не може імпортувати багато зерна, дуже легко так підігнати податки на обробку землі і створити такі перепони її поліпшенню, що на якийсь час це збагатить землевласників і доведе до бідності решту населення" [4]. І дійсно, будь-яка дія потребує обов'язкової протидії; у випадках, коли уряд не розробляє їх в комплексі, протидія починає стихійно формуватись в середовищі платників податків, і наслідки цього явища передбачити буває украй складно. Тому стимулююча функція податків повинна виявлятися паралельно зі стримуючою функцією.

Всі функції оподаткування становлять певний тип єдності, який Р. Мертон називає "функціональною єдністю". Під функцією при цьому розуміються "наслідки, які сприяють адаптації або пристосуванню" соціальної системи [5]. Реалізація фіскальної функції оподаткування є функціональною вимогою існування його як економічного інституту. Якщо оподаткування не виконує своєї фіскальної функції, то неможливе здійснення ніяких інших його функцій. Здійснення ж функцій регулювання соціальних і економічних процесів є метою функціонування оподаткування на сучасному етапі розвитку суспільства, без дося-

гнення якої неможливі ні суспільний добробут, ні позитивні зміни в динаміці рівня і якості життя населення.

Кожна функція має позитивне значення (з точки зору суспільства) лише настільки, наскільки вона сприяє реалізації його цілей. Сама по собі функція не має ніякої внутрішньої властивості її цінності, оскільки цілі суспільного розвитку змінюються залежно від обставин. Тому особливо важливо в кожній конкретній ситуації знайти вірне співвідношення між різними функціями оподаткування. Безумовно, неможливо створити таку модель оподаткування, яка б ідеально поєднувала всі можливі функції з урахуванням головної мети розвитку суспільства – зростання суспільного добробуту. На практиці завжди матимуть місце відхилення. Такими відхиленнями є дисфункції – ті наслідки, які сприяють адаптації або пристосуванню даної системи. Їх варто розглядати в двох аспектах: по-перше, як нездатність виконати ту або іншу функцію; по-друге, як надмірне виконання якої-небудь функції, що перешкоджає реалізації решти функцій. Так, односторонній перекис в сторону фіскальної складової оподаткування знижує стимули до розширення господарської діяльності, що в довгостроковій перспективі неминуче призведе до зрушення бази оподаткування, до скорочення економічних програм, послаблення можливостей соціальної політики і як результат – зниження добробуту.

Зниження ж податкового навантаження приводить в перспективі до посилення інвестиційної і господарської активності і, отже, розширення бази оподаткування, хоча негативно позначається на поточному рівні споживання благ з суспільних фондів. З точки зору реалізації регулюючої функції дисфункціональним буде як надмірне зростання соціальної диференціації, перенесення податкового тягаря на найменш забезпечені верстви населення, скорочення соціальних програм і т. д., так і посилення соціального утримання, повна ліквідація соціальної нерівності, яка усуває стимули до ініціативи і підприємливості.

Для рівноважної реалізації регулюючої функції податків у соціальній сфері і досягнення зростання добробуту населення без нанесення збитків державі необхідно при здійсненні реформування системи оподаткування акцентувати увагу на соціальних функціях та передбачити побудову механізму реалізації регулюючої функції податків, взаємопов'язаного з соціальними інститутами та цілями.

Побудову такого механізму розглянемо з точки зору можливості податкової системи щодо регулювання рівня та якості життя населення.

Під рівнем життя ми маємо на увазі економічну категорію, що характеризує рівень задоволення матеріальних і духовних потреб людей, і виражається в кількості і якості спожитих людиною благ і послуг. Рівень життя характеризується наступними показниками: дохід, житлові умови, зайнятість, умови праці, робочий час, заробітна плата, купівельна спроможність, нетто заробітної плати, здоров'я, рівень освіти і т. п. В сучасних умовах України рівень життя навіть при економічному зростанні постійно має тенденцію до зниження, а в умовах фінансово-економічної кризи катастрофічно падає, незважаючи на збільшення частки соціальних виплат у видатках зведеного бюджету України. Так, видатки зведеного бюджету на соціально-культурні заходи за 2007 р. порівняно з 2006 р. зросли на 23,4 %. За 10 місяців 2008 р. інвестиції в людський розвиток з усіх джерел зросли: в освіту – на 14,7 %, в охорону здоров'я – на 24,3 %, у сферу культури, спорту та відпочинку – на 50,2 %, у житло – на 27,5 % [7]. Але при цьому опитування, проведені Національним інститутом стратегічних дослі-

джень, показали, що на думку 30 % родин, рівень життя у них погіршився, а в 43 % – погіршився значно. І тільки в 12 % опитаних родин рівень життя не змінився [8].

Зменшилася можливість для легального заробітку, відбувся ріст фактичного безробіття. Її офіційний рівень становить 1,24 % від чисельності економічно активного населення, а питома вага осіб, які втратили роботу, але не зареєструвалися як безробітні, становить 6,45 %. Крім того, значна частина працюючих або зовсім не одержує заробітну плату, або одержує її в дуже маленькому розмірі. За результатами соціологічного дослідження, 10,6 % опитаних перебувають у неоплачуваних відпустках, 4,8 % мають неповний робочий тиждень, а 2,8 % – неповний робочий день [8]. Рівень прихованого безробіття становить 7 млн. чоловік (13,4 %). Зберігається високий рівень диференціації доходів населення. Різниця між максимальними й мінімальними доходами на душу населення досягла 54 %, тоді як за міжнародними стандартами цей показник не повинен перевищувати 20 %.

Якість життя – це інтегроване поняття, що включає в себе велику кількість різних показників, зокрема – сімейний стан, належність до громадських організацій, соціальна активність, громадянська позиція і відповідальність, відношення до культури (культурні традиції, культурна ініціатива); умови праці і відпочинку, житлові умови, соціальна безпека і гарантії, природно-кліматичні умови, стан навколишнього середовища, наявність вільного часу і можливості його продуктивного використання, суб'єктивні відчуття спокою, комфортності, стабільності і впевненості в завтрашньому дні. Ситуація щодо якості життя в Україні надзвичайно складна. До 75,0 % населення веде відособлений спосіб життя і не користується культурними послугами (кіно, театри, масові заходи); до 70,0 % пасивні в суспільному житті; до 85,0 % проявляють тривогу у зв'язку зі зростанням криміногенної обстановки; до 60,0 % скептично відносяться до прояву активної суспільної позиції і т. д.

Такі економічні характеристики рівня і якості життя населення обумовлюють необхідність здійснення регулювання суспільного добробуту в процесі розвитку системи оподаткування. Така обумовленість полягає в тому, що саме в рамках системи оподаткування перетинаються інтереси різних суб'єктів господарювання і соціальних груп, виявляються суперечності між ними і досягаються компроміси; будь-які деформації в співвідношенні податкового навантаження порушують канони соціальної справедливості в розподілі і перерозподілі створених в суспільстві благ; формується спосіб реалізації кінцевих цілей соціального розвитку, включаючи головну з них – все більш повне задоволення потреб суспільства в матеріальних, духовних і соціальних благах.

При цьому суттєвим є те, що роль оподаткування в процесі формування системи соціального регулювання суспільного добробуту двояка. З одного боку, оподаткування є інструментом організації, планомірного регулювання і фінансового стимулювання виробництва необхідних суспільству благ; а з іншої – виступає як метод регулювання і контролю над процесами соціального розвитку і соціальної диференціації в суспільстві. У зв'язку з цим основним виявом регулюючої функції оподаткування в соціальній сфері стає вирівнювання майнового і соціального стану громадян, стимулювання соціально-економічного розвитку суспільства, забезпечення стабільності як умови економічного зростання.

Подібна рівновага досягається при дотриманні певних умов оподаткування, коли за допомогою податків: досягається раціональний об'єм і структура оплати праці; проводяться необхідні відрахування на соціальні потреби; здійснюються виплати і допомога соціально

незахищеним верствам населення; проводиться будівництво житла, дитячих дошкільних закладів, шкіл, медичних установ і т. д.

В цілому вибір того або іншого інструменту соціального регулювання рівня і якості життя населення за допомогою оподаткування повинен базуватись на критерії справедливості, яка є однією з бажаних характеристик будь-якої податкової системи і припускає "горизонтальну рівність" і "вертикальну рівність". Справедливість по горизонталі припускає, що особи, які мають рівні доходи, повинні сплачувати рівні податки. Принцип справедливості по вертикалі полягає в тому, що ті, хто має вищий рівень доходів, а відповідно і більшу можливість платити – повинні вносити більший в порівнянні з іншими внесок на підтримку держави. В даному випадку важливим є збереження балансу інтересів платників податків.

Якщо керуватись розумінням якості життя як рівня реалізації своїх здібностей та інтересів, то можна зоб-

разити загальну модель впливу держави через механізм податкового регулювання на якість життя за допомогою агрегованих чинників інституційного, особистісного та економічного характеру, яка характеризує систему оподаткування як засіб узгодження інтересів держави, бізнесу та найманих працівників шляхом справедливого перерозподілу доходів в інтересах покращення якості життя всіх членів суспільства (Рис. 1)

Сутність моделі полягає в тому, що якість життя тим вища, чим кращі результати діяльності людей, а мотивація до продуктивної праці тим більша, чим ефективніше реалізується творчий та кваліфікаційний потенціал кожного працівника, чим більшу соціальну направленість мають податки, враховуючи не тільки економічні, а й правові, політичні, морально-етичні та інші чинники, що впливають на відношення населення до податкової системи і сприйняття її як справедливої або не справедливої.

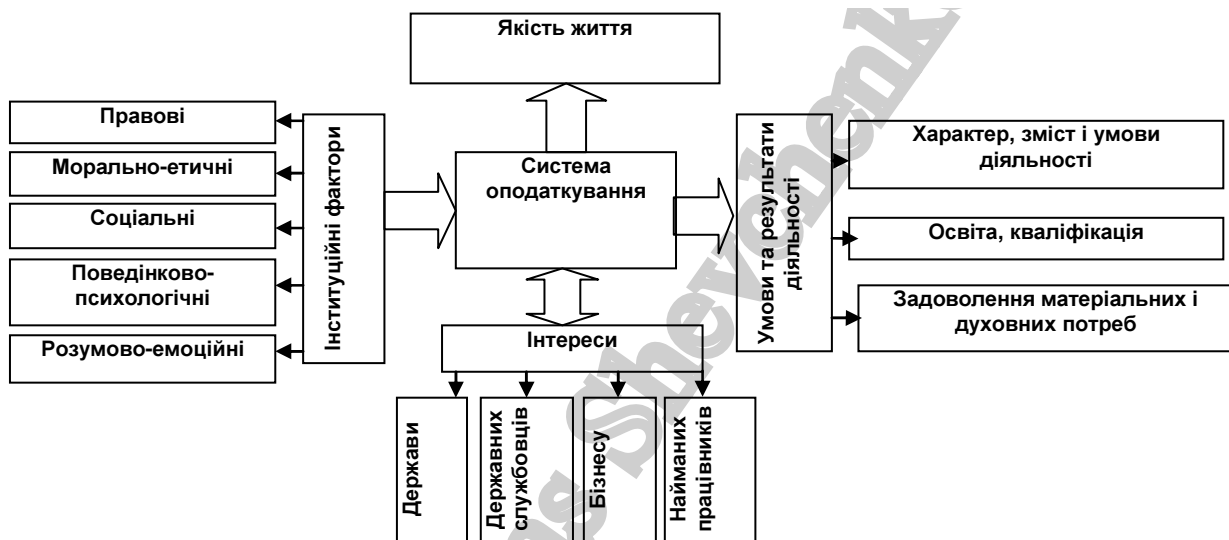

Рис. 1. Описова модель взаємозв'язку якості життя з механізмом податкового регулювання

Підводячи підсумок сказаному, відзначимо, що оподаткування займає важливе місце в системі регулювання добробуту, виступає як інструмент організації, планового регулювання і фінансового стимулювання діяльності суб'єктів господарювання, і є методом регулювання і контролю процесів соціально-економічної диференціації в суспільстві. Політика підвищення рівня і якості життя населення багато в чому реалізується за допомогою соціальної орієнтації системи оподаткування. Проте формування такої системи – досить складний процес у зв'язку з тим, що воно повинне враховувати різні по суті інтереси: держави у формуванні бюджету, що забезпечує життєздатність його функціонування; власників підприємств і організацій, що піклуються про отримання максимального прибутку; найманих робітників і державних службовців, що пов'язують свої очікування з підвищенням заробітної плати.

Висновки. Необхідність і можливості податкового регулювання соціальної сфери викликані, по-перше, декларуванням соціальної орієнтації економічної стратегії держави; по-друге, переважанням фіскальної функції оподаткування, низьким рівнем її регулюючого впливу в порівнянні з розвинутими державами; по-третє, надзвичайно низьким рівнем соціальної спрямованості податкової системи України, про що свідчать висока питома вага доходів фізичних осіб як джерела податкових надходжень в ситуації масової бідності; по-четверте, наявністю підходів до оподаткування суб'єктів

господарської діяльності, які не тільки не сприяють реалізації стимулюючої функції податків, а стримують зростання суспільного виробництва і т. ін. Одним словом, в умовах виходу з кризи і розбудови ринкових відносин надзвичайно важливо зрозуміти, що значущість кожного елемента податкової системи визначається не тим, яку частку податкових надходжень він забезпечує, а тим, наскільки ця частка відповідає можливостям суспільства, його перспективним цілям і поточним завданням соціально-економічного розвитку. Для забезпечення реалізації регулюючої функції податків у соціальній сфері важливо розмежовувати різне суттєве значення різних податкових платежів в залежності від платника. Зокрема, оподаткування підприємницького прибутку, відсотків, дивідендів і т. п. відображає відносини між власниками з приводу капіталізованого доходу. Абсолютно інший зміст мають податкові платежі із заробітної плати і інших джерел трудових доходів. Вони за певних обставин виступають як особлива форма податкової експлуатації з боку держави. Виникає суспільний характер експлуатації праці. При цьому податкова система вимушена бути свідомо несправедливою, і щоб оцінити її ефективність, необхідна орієнтація соціальної політики держави на цілком конкретні цілі, критерії і поняття соціальної справедливості. Українські ринкові реформи останнього десятиліття не привели до економічного підйому і зростання добробуту народу. Це свідчить про неефективність існуючої системи регулювання

суспільного добробуту. Одним з елементів цієї системи є оподаткування.

Перспективи подальших розробок у цьому напрямку. Необхідно чітко визначити місце і роль оподаткування в системі регулювання добробуту народу, підвищення його рівня і якості життя. Це вимагає подальших досліджень механізму регулювання соціальної сфери як кінцевої мети функціонування податкової системи, зокрема, важливо здійснити: аналіз відповідності складу податків цілям і завданням розвитку суспільства; діагностику ефективності процедур оподаткування; прогноз зміни економічної поведінки населення в результаті новацій в системі оподаткування; визначення заходів і механізму врахування інтересів різних суб'єктів оподаткування з метою підвищення його ефективності.

У складі чинних процедур реформування системи оподаткування, мабуть, доцільно виділити як основні ті, що пов'язані із формуванням позитивного сприйняття

системи оподаткування, трансформацією якості життя в результаті або під впливом оподаткування, вирішенням питань соціально-економічного розвитку, та додаткові – такі, що зводять оподаткування до неефективних дій, що не відповідають цілям і завданням розвитку суспільства.

1. Буконя С.Ф. Проблеми взаємодії платників податків і податківців: інституційний аспект // Науковий вісник. НА ДПС України. – 2004. – №4(26). 2. Вишневецкая Е.Н. Институциональные аспекты совершенствования налоговой системы Украины // Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. – 2005. – Вып. 89-3. 3. Дмитриев М.П. Налогообложение в системе регулирования народного благосостояния (социальные аспекты). – СПб., 1999. 4. Маршалл А. Принципы экономической науки. – М., 1993. Т. 3. 5. Мертон Р. Явные и латентные функции // Американская социологическая мысль (тексты) / Под ред. В.И. Добренкова. – М., 1994. 6. Олейник А.Н. Институциональная экономика. – М., 2000. 7. Рубан Ю.Г. Україна в 2008 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: Монографія. – К., 2008. 8. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.poorf.com.ua>

Надійшла до редколегії 22.12.2008

Л. Шаповалова, канд. екон. наук, асист.

СИНЕРГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ СФЕРИ

У статті розглянуто науково-технічну сферу з точки зору основних положень і взаємозв'язків всезагальної організаційної науки, загальної теорії систем і синергетики.

The article deals with the problem of science-technical sphere's development according to the main aspects and relationships of common organization science, common system's theory and synergetics.

Постановка проблеми. Ще починаючи з первісного суспільства, люди об'єднувались у групи для вирішення спільних проблем і досягнення цілей. Першопочатково це були примітивні питання, що стосувались виживання: пошук їжі та протистояння диким звірям. Пізніше вони охопили соціальну та економічну сфери. Люди почали об'єднувати зусилля для створення сім'ї, ведення спільного господарства, надбання майна, яке передавалось у спадок. Праця в общині була єдиним джерелом отримання продуктів харчування і проживання. Проте з розширенням кола потреб людини урізноманітнювалась і її діяльність. Що призвело до розвитку такої форми взаємодії людей, як обмін. Цей ланцюг еволюції людських взаємовідносин можна продовжувати включно до сьогодення. Проте, як би не змінювались історичні події, економічна та політична ситуації у світі, всі їх об'єднує те, що досягти будь-чого самотужки практично неможливо. Набагато ефективніше залучити до справи ще когось. Таким чином, поєднання зусиль призводить до отримання результатів, досягнення яких є неможливим поодиноці. Тобто ціле або система в результаті свого функціонування набуває властивостей, які не притаманні жодній з його складових і у своїй взаємодії створюють продукт або благо, поява якого була б неможливою при їх розрізненому функціонуванні. А це і є ефект синергії. На сьогодні, коли ми говоримо, що науково-технічний розвиток є визначальним для досягнення конкурентоспроможності як окремого підприємства, так і країни загалом, важливим є виявлення і дослідження синергічних аспектів розвитку науково-технічної сфери. Це й обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існуючі на сьогодні публікації з даної проблематики можна поділити на дві групи: присвячені науково-технічній сфері та синергетиці і синергічним ефектам. Заслугують на увагу дослідження останніх у різних сферах, результати яких викладено у працях Алексєєвського В.С., Бевзенка Л.Д., Кузнецова Б.Л., Пригожина І., Соловйова В.П., Стенгерс І., Хакена Г.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Важливим є дослідження синергізму у науково-технічній

сфері, його специфіки та можливості використання для її розвитку.

Формулювання завдань та цілей статті. Метою статті є розкриття сутності синергізму загалом та його проявів у науково-технічній сфері.

Виклад основного матеріалу. Термін "синергетика" почав використовуватись німецьким фізиком, професором Штутгардського університету, лауреатом Нобелівської премії Г. Хакеном при викладанні теорії лазерного випромінювання у 60-70-х роках ХХ ст. Синергетика – галузь наукового знання, в якій за допомогою міждисциплінарних досліджень виявляються загальні закономірності самоорганізації, становлення стійких структур у відкритих системах [4, с. 86].

Взаємно узгоджене використання різноманітних ідей, об'єктів чи матеріалів з істотно відмінними якостями або узгоджена взаємодія різних за природою господарюючих суб'єктів, спрямована на досягнення спільної мети, обумовлює прояв синергічного ефекту, величина і характер якого залежать від ступеня та способу взаємодії між складовими. Усунення із сукупності узгоджено працюючих компонентів системи одного з них або зниження ефективності його взаємодії призводить до зниження загального результуючого ефекту системи. При чому величина, на яку зменшується результат, може значно перевищувати питому вагу або прямий внесок видаленого компонента [3].

Для синергічних систем характерні такі ознаки [2, с. 73]: динамічність; нелінійний характер руху; відкритість; кооперативність процесів, що відбуваються у системі; нерівноважна ситуація в системі; наявність фазових переходів.

Синергетика як науковий напрям тісно пов'язана з тектологією – всезагальною організаційною наукою – О.О. Богданова і загальною теорією систем Л. фон Берталанфі.

Термін "тектологія" має спільне коріння з поняттям "тектоніка", що з грецької (tektonikos) означає будівництво. Тектоніка – це галузь науки, яка вивчає розвиток структури земної кори та її зміни під впливом тектонічних рухів і деформацій, пов'язаних з розвитком Землі загалом [7, с. 1316]. Як природодослідницька теорія тек-